

Recenzja książki:
Phillip M. Ayoub (2017), *Das Coming-out der Staaten. Europas sexuelle Minderheiten und die Politik der Sichtbarkeit*, Bielefeld, 313 stron

Magda Boryśławska, Uniwersytet Warszawski

ORCID ID: 0000-0003-3424-7901

Książka autorstwa Phillipa M. Ayoub'a „Das Coming-out der Staaten. Europas sexuelle Minderheiten und die Politik der Sichtbarkeit” ukazała się w Bielefeld w 2017 roku nakładem wydawnictwa „Transcript” w serii „Queer Studies”. Omawiana praca stanowi analizę mieszczącą się w obszarze nauk politycznych, włączającą do swojej metodologii również narzędzia socjologiczne. Prezentuje ona szereg zjawisk politycznych i społecznych związanych z rozwojem ruchu LGBTQIA+ w Europie na przestrzeni dwóch ostatnich dekad. Oryginał opracowania „When States Come Out: Europe’s Sexual Minorities and the Politics of Visibility” został wydany w 2016 roku przez Cambridge University Press. Jego przekładu na język niemiecki podjęła się Katrin Schmidt.

Wedle głównej tezy pracy widzialność ruchu społecznego jest warunkiem koniecznym, aby mógł nastąpić akt buntu wobec zastanego ładu. To widzialność w sferze publicznej, konceptualizowana jako motor przemian społeczno-politycznych, jest podstawą do zyskania społecznego uznania i akceptacji, a także otwiera drogę do interakcji z władzami. Aktywiści i aktywistki ruchu LGBTQIA+ dopiero poprzez publiczne działania stają się aktorami społecznymi mogącymi prowokować przetom oraz propagować progresywne normy prawne i obyczajowe. Kluczową rolę w podejmowanej w książce refleksji odgrywa pojęcie dyskursu publicznego, na przestrzeni którego zachodzi m.in. zauważenie poszczególnych tożsamości psychoseksualnych, upolitycznienie ich i negocjowanie ich społeczno-prawnego statusu. Przyjęcie perspektywy dyskursologicznej wzbogaca obszar zainteresowania pracy o wątki związane z interakcjami społecznymi, reakcjami na transformacje polityczne i obyczajowe oraz z kształtowaniem się ruchów społecznych.

Autor recenzowanej pozycji, Phillip M. Ayoub, dokonuje wnikliwego i wielopłaszczyznowego porównania dynamiki i trajektorii rozwoju ruchu LGBTQIA+ w poszczególnych państwach europejskich, koncentrując się na sytuacji mniejszości seksualnych

w 12 państwach Europy Środkowo-Wschodniej, które przystąpiły do Unii Europejskiej po 2004 roku, a następnie zestawia ją z sytuacją w 15 pozostałych państwach członkowskich. Tytułowy *coming out* poszczególnych państw zostaje osadzony w kontekście ogólnych przemian politycznych związanych z integracją europejską, szczególnie w odniesieniu do dialogu między Europą Środkowo-Wschodnią a krajami „Starej Unii”. Pole tego dialogu jest traktowane przez badacza jako przestrzeń, w której ma miejsce dyfuzja norm¹ w zakresie ochrony praw osób nieheteroseksualnych (Tamże, s. 26-27). Transnarodowy charakter ruchu LGBTQIA+ implikujący mobilność ludzi, a zatem również kapitału kulturowego, jest w oczach autora równie istotnym, co widzialność, czynnikiem wspierającym implementowanie założeń polityki równościowej.

Kolejnym celem badawczym omawianego opracowania jest dowiedzenie tego, że widzialność środowisk LGBTQIA+ powinna opierać się na solidarności wykraczającej poza granice państw. Jako argument przywołany zostaje ikoniczny berliński Christopher-Street-Day, mający zarówno transnarodowe źródło, jak i zasięg, oraz będący przestrzenią emancypacji społeczności nie tylko niemieckiej lecz także ogólnoeuropejskiej.

Na strukturę pracy składa się siedem zasadniczych rozdziałów, grupujących analizę pod względem badanych aspektów widzialności. Ayoub w kolejnych rozdziałach, prezentując rezultaty poszczególnych etapów badania, stara się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego budowanie społecznej akceptacji dla mniejszości seksualnych, mimo takiego samego nacisku ze strony instytucji europejskich, przebiega w tak odmienny sposób w poszczególnych państwach. Ponadto próbuje wskazać możliwe czynniki warunkujące wspomniane zróżnicowanie. Metody zastosowane w badaniu zostają jedynie zasygnalizowane na początku każdego z rozdziałów, a ich szczegółowe omówienie umieszczono w odrębnym załączniku, w całości poświęconym metodologii.

W rozdziale wprowadzającym Ayoub, jeszcze na poziomie teoretycznym, definiuje założenia polityki widzialności w kontekście ogólnoeuropejskim i akcentuje jej potencjał polityczny. Zwraca też uwagę na fakt, że przywilej widzialności nie przysługuje wszystkim grupom mniejszościowym i wskazuje na te z nich, które, spychane na margines, nie są obejmowane działaniami równościowymi. Z powyższą uwagą nie koresponduje stosowana w pracy terminologia. Oto bowiem autor używa, jak sam wyjaśnia, dla uproszczenia, zredukowanego skrótowca LGBT, zamiast LGBTQIA+, już we wstępie zaznaczając, że ma się on odnosić do wszystkich tożsamości nie wpisujących się w heteronormatywne ramy, tj.: lesbijskich, gejowskich, trans-, queer-, inter-, aseksualnych oraz pozostałych (s. 21). Sam więc bez uzasadnionej przyczyny marginalizuje te tożsamości, które przez nieobecność w świadomości społecznej w sposób szczególny narażone są na wykluczenie. W dodatku wyklucza je na poziomie dyskursywnym, który został przez niego określony jako zasadniczy poziom negocjowania znaczeń.

¹ Stosowany na potrzeby analizy model dyfuzji norm obejmować ma z jednej strony działania prawno-instytucjonalne dążące do zrównania norm wewnątrzpaństwowych z międzynarodowymi, a z drugiej strony poziom interakcji społecznych, w tym mechanizmy kolektywnego uczenia się, kanały przekazywania i wdrażania norm, reakcje na modernizację dotychczasowego porządku etc. (s. 25-26, 232-234).

Szczegółowy opis mechanizmów widzialności i ich znaczenia dla przemian społecznych, przełamywania skostniałych reguł i internalizacji nowych norm z rozróżnieniem na poziom państwowy i społeczny zawiera się w rozdziale drugim pod tytułem „Politik der Sichtbarkeit und LGBT-Rechte in Europa” (Polityka widzialności i prawa LGBT w Europie). Dotyka on także kwestii ograniczeń strategii widzialności i przypadków ich reakcyjnego odbioru.

Tematem rozdziału trzeciego są różne formy aktywizmu transnarodowego oraz topografia przestrzeni przyjaznych osobom nieheteronormatywnym i sprzyjających budowaniu wspólnoty. Jako egemplifikacja transnarodowych oddziaływań aktywizmu zaprezentowane zostaje studium przypadku obejmujące sojusznicze wsparcie ze strony niemieckich organizacji pozarządowych, a nawet przedstawicieli i przedstawicielek elity politycznej dla polskiego środowiska LGBTQIA+. Oddziaływanie to okazało się skuteczne m.in. dzięki procesom ramowania, polegającym na symbolicznym wpisaniu walki o prawa mniejszości w walkę o prawa człowieka i pozycjonowanie ich jako fundamentalne wartości europejskie.

Rozdział czwarty prezentuje statystykę przebiegu, tempa i stopnia przyjmowania regulacji prawnych na rzecz środowiska LGBTQIA+ w 27 państwach UE. Na podstawie zgromadzonych danych zostaje wykazane, że procesy społecznej socjalizacji i kolektywnego uczenia się, często inicjowane przez aktywistów i aktywistki w ramach polityki widzialności, wspierają dyfuzję norm prawych w większym stopniu niż przewidziane sankcje polityczne.

W kolejnym rozdziale ponownie wziętych pod lupę zostaje 27 państw członkowskich UE. Tym razem jednak analiza ogniskuje się wokół zmieniającego się społecznego nastawienia do mniejszości oraz problemu, na ile prawodawstwo na rzecz LGBTQIA+ może przyczyniać się do zwiększenia widzialności środowiska, a zatem w konsekwencji także do jego akceptacji.

W rozdziale szóstym Ayoub przygląda się reakcjom na międzynarodowe normy i zwiększającą się widzialność środowiska LGBTQIA+ w Polsce i Słowenii. Przedmiotem analizy są przypadki, kiedy przyjmowanie wspomnianych norm jest utrudnione, np. w związku z dostrzeganiem w nich zagrożenia dla tożsamości narodowej oraz sytuacje, w których widzialność mniejszości wywołuje społeczny sprzeciw. Jak podkreśla autor, nie bez znaczenia pozostają tutaj autorytet Kościoła czy panujące w danym społeczeństwie nastroje nacjonalistyczne.

W ostatnim rozdziale zostają podsumowane profity, jakie przynosi tworzenie transnarodowych sieci przez wewnątrzpaństwowe organizacje. Najcenniejsze z nich to dzielenie się *know-how*, czyli wiedzą na temat sposobów pozyskiwania środków finansowych, wywierania nacisku politycznego, czy zwiększania zasięgu medialnego (s. 235). Autor zaznacza, że samo prawodawstwo unijne chroniące LGBTQIA+ to za mało, oprócz tego potrzeba jeszcze podmiotów, które będą mobilizowały do aktywnego wcielania idei równości w życie i prowadzenia działań edukacyjnych w tym kierunku. Ponadto wysnute zostaje przypuszczenie, iż zaprezentowane w książce mechanizmy polityki widzialności można ekstrapolować w skali globalnej. W tym sensie publikacja nie tylko raportuje

wyniki badania, lecz jest jednocześnie postulatem, czy też formą rekomendacji odnośnie metod służących emancypacji.

Phillip M. Ayoub stawia sobie złożony i wymagający pod względem warsztatu badawczego cel. Trudno bowiem znaleźć jednoznaczne wskaźniki stopnia internalizacji norm w danym społeczeństwie, podobnie jak trudno w sposób reprezentatywny zmierzyć poziom nastawienia do mniejszości. Mimo to wywiązuje się ze wspomnianego zadania, w sposób czytelny i spójny przedstawiając znaczenie widzialności dla aktywizmu transnarodowego. Jak można przeczytać w załączniku, badacz decyduje się na triangulację metod pozwalającą uniknąć uproszczeń i generalizowania na etapie interpretacji danych. Dodatkowo autor sięga po narzędzia takie jak wywiad częściowo ustrukturyzowany, obserwację uczestniczącą podczas konferencji i workshopów, badania archiwaliów, czy ankietę wśród organizacji o zasięgu transnarodowym (s. 254). Ponadto dokonuje statystycznego pomiaru korelacji pomiędzy zmiennymi determinującymi dynamikę procesu dyfuzji norm. Wyróżnia przy tym szeroki wachlarz zmiennych, wśród których figurują m.in.: równość małżeńska, stan prawa antydyskryminacyjnego, (nie)przyznanie prawa do adopcji, karanie przestępstw z nienawiści (motywowanych homofobią), liczba organizacji działających na rzecz środowiska LGBTQIA+, czy stopień zorganizowania ruchów opozycyjnych (s. 262-268).

Dużym walorem opracowania jest fakt, że mimo, iż niejednokrotnie wydobywa ono na światło dzienne przypadki nierówności, niesprawiedliwości, a nierzadko dyskryminacji mniejszości, co może przyprawiać o poczucie bezsilności czy frustrację, cała narracja prowadzona jest w rzeczowym tonie, a analizowane procesy opisywane z właściwym dystansem. Dzięki temu publikacja nie dryfuje w stronę przedstawienia historii europejskiej homofobii, ani nie wiktyimizuje osób związanych ze środowiskiem, co bywa częstym mankamentem w tego typu pracach. Stanowi ona wielowymiarowy szkic najnowszej historii rozwoju ruchu LGBTQIA+ w Europie. Autor prezentuje optymistyczne, choć zarazem krytyczne spojrzenie na politykę widzialności, nie rezygnując przy tym ze skrupulatnego oszacowania jej ograniczeń. Nie pomija przy tym kontekstu społecznego i rzeczywistości politycznej państw, w których ma miejsce normatywna transformacja. Wymienione determinanty zastosowane zostają w trakcie prowadzonej przez autora analizy do nakreślania wypadkowej zmian według konsekwentnie stosowanego modelu dyfuzji. „Das Coming-out der Staaten. Europas sexuelle Minderheiten und die Politik der Sichtbarkeit” to lektura dedykowana w głównej mierze badaczom i badaczkom zajmującym się tematyką rozwoju ruchu LGBTQIA+, jak i ruchów społecznych w ogóle, w ujęciu politologiczno-socjologicznym, choć może stanowić przedmiot zainteresowania również dla eksplorujących problematykę integracji europejskiej.

Magda Borystawska – doktorantka na Wydziale Neofilologii UW. Studia I i II stopnia realizowała w Instytucie Germanistyki UW. Jest również absolwentką interdyscyplinarnego kierunku studiów magisterskich *Język i społeczeństwo* prowadzonego przez Instytut Socjologii i Instytut Lingwistyki Stosowanej UW. Zainteresowania naukowe oscylują wokół zjawisk przemocy zbiorowej i dyskursów pamięci o zbrodniach nazistowskich. W ramach rozprawy doktorskiej zajmuje się analizą

mechanizmów władzy totalitarnej oraz procesów stygmatyzacji i wykluczenia społecznego. Szczególnie interesuje się prześladowaniem ze względu na tożsamość seksualną w kontekście reżimu politycznego państwa. W badaniach wykorzystuje metody oparte na założeniach teorii krytycznej. Ponadto w obszarze jej zainteresowań znajdują się przemiany kultury akademickiej i związane z nimi patologie. Dzięki zaangażowaniu w prowadzenie wywiadów dla Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka KARTA ma doświadczenie w praktycznym zastosowaniu metod socjologii jakościowej.

Adres e-mail: magda.boryslawska@student.uw.edu.pl

Magda Boryslawska – a PhD candidate at the Faculty of Modern Languages at the University of Warsaw. She completed her first and second degree studies at the Institute of German Studies at the University of Warsaw. She is also a graduate of the interdisciplinary MA studies in Language and Society at the Institute of Sociology and the Institute of Applied Linguistics at the University of Warsaw. Her interests oscillate around the phenomena of collective violence and discourses about the memory of Nazi crimes. As part of doctoral thesis, she deals with the analysis of the mechanisms of totalitarian power and the processes of stigmatization and social exclusion. She particularly interested in persecution due to sexual identity in the context of the political regime of the state. In her research, she uses methods based on assumptions of critical theory. In addition, in the area of her interests there are changes in academic culture and pathologies related to them. Thanks to the involvement in conducting interviews for the Oral History Archive of the History Meeting House and the KARTA Centre she has experience in practical application of qualitative sociological methods.

E-mail: magda.boryslawska@student.uw.edu.pl